

התפלגות פואסונית

המחשה

נתונים: X_s מספר האירועים ב $(0, s)$, X_t מספר האירועים ב $(0, t)$ ו X_{s+t} מספר האירועים ב $(0, t + s)$. ידוע כי התפלגות האירועים היא פואסונית עם ממוצע של λ אירועים ליחידת זמן באורך 1. המשמעות:

$$X_s \sim P(\lambda * s)$$

$$X_t \sim P(\lambda * t)$$

מאחר והקטעים $(0, s)$ ו $(s, s + t)$ זרים אזי מספר האירועים בהם בלתי-תלויים. וגם:

$$X_{s+t} \sim P(\lambda(s + t))$$

מבחינה הסתברותית:

$$P(X_{s+t} = n) = \frac{[\lambda(s + t)]^n}{n!} e^{-\lambda(s+t)}$$

מצד שני, ההסתברות של X_{s+t} הוא איחוד של הסתברות של מאורעות בלתי תלויים:

$$\begin{aligned} P(X_{s+t} = n) &= \sum_{k=0}^n P(X_s = k, X_t = n - k) = \sum_{k=0}^n P(X_s = k)P(X_t = n - k) = \sum_{k=0}^n \frac{(\lambda s)^k}{k!} e^{-\lambda s} \frac{(\lambda t)^{n-k}}{(n-k)!} e^{-\lambda t} \\ &= \frac{e^{-\lambda(s+t)}}{n!} \sum_{k=0}^n \frac{n!}{k!(n-k)!} (\lambda s)^k (\lambda t)^{n-k} = \frac{e^{-\lambda(s+t)}}{n!} \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} (\lambda s)^k (\lambda t)^{n-k} \\ &= \frac{[\lambda(s + t)]^n}{n!} e^{-\lambda(s+t)} \end{aligned}$$

התפלגות היפר-גיאומטרית

אומרים כי למשתנה מקרי X יש התפלגות היפר-גיאומטרית עם פרמטרים W, R, n ומסמנים כך:

$$X \sim H(n, R, W)$$

$$P(X = r) = \frac{\binom{R}{r} \binom{W}{n-r}}{\binom{R+W}{n}}$$

$$r = 0, 1, 2, \dots, \min\{R, n\}$$

סיפר המעשה:

ב-"כד" יש $(R + W)$ "כדורים" מהם R "אדומים" ו- W "לבנים". מוציאים מהכד ללא החזרה n כדורים, חלקים "אדומים" וחלקים "לבנים". נתבונן במשתנה המקרי X - מספר הכדורים "האדומים" שהוצאו.

לכן מתקיימות התכונות של פונקצית הסתברות:

א. נודא ש $P_X(n) \geq 0$. זה ברור כי כל הגורמים אי-שליליים.

ב. נודא ש $\sum_{r=0}^n P_X(X = r) = 1$. זה נובע מכך ש:

$$\binom{R+W}{n} = \sum_{r=0}^n \binom{R}{r} \binom{W}{n-r}$$

אם היינו מוציאים את הכדורים עם החזרה, היינו מקבלים התפלגות בינומית.

¹ לפי נוסחת הבינום: $\sum_{k=0}^n \binom{n}{k} a^k b^{n-k} = (a + b)^n$

דוגמא

בכיתה יש 30 תלמידים מהם 20 בנים ו-10 בנות. בוחרים מהכיתה משלחת של 6 תלמידים. מהי ההסתברות שפרופורציה המינים במשלחת היא כמו בכיתה?

נסמן במשתנה מקרי X את מספר הבנים במשלחת, והוא מתפלג היפר-גיאומטרית:

$$X \sim H(6, 20, 10)$$

$$P(x = r) = \frac{\binom{20}{r} \binom{10}{6-r}}{\binom{30}{6}}$$

$$r = 0, 1, 2, \dots, 6$$

צריכה להישמר פרופורציה של 2:1, כלומר צריכים להיבחר 4 בנים ו-2 בנות. מאורע זה שקול ל $r = 4$:

$$P(x = 4) = \frac{\binom{20}{4} \binom{10}{2}}{\binom{30}{6}}$$

משתנה מקרי דו-מימדי

הגדרה

יהי נתון מרחב הסתברות. משתני מקרי דו-מימדי (X, Y) הוא פונקציה המעתיקה את מרחב המדגם למישור הממשי. כלומר, לכל נקודת מדגם ω במרחב Ω המשתנה המקרי הדו-מימדי (X, Y) מתאים נקודה $(X(\omega), Y(\omega))$ במישור הממשי: $(X, Y): \Omega \rightarrow \mathbb{R}^2, \omega \rightarrow ((X(\omega), Y(\omega)))$.

דוגמא

מטילים מטבע סימטרי פעמיים. נתבונן בזוג משתנים מקריים (X, Y) המוגדרים כך: X הוא מספר ה-"עצים" בשתי ההטלות ו- Y הוא ההפרש בין מספר ה-"העצים" למספר ה-"תאריכים".

$$\Omega = \{(ע, ע), (ע, ת), (ת, ע), (ת, ת)\}$$

$$(X, Y) = \{(2, 2), (1, 0), (1, 0), (0, 2)\}$$

$$(X, Y): \Omega \rightarrow \begin{matrix} \frac{1}{4} & \frac{1}{2} & \frac{1}{4} \end{matrix}$$

נשים לב:

X מקבל את הערכים 0, 1, 2. Y מקבל את הערכים (-2, 0, 2). נרשום את כל הצירופים האפשריים בטבלה:

X \ Y	-2	0	2
0	1/4	0	0
1	0	1/2	0
2	0	0	1/4

הגדרה

יהיו X, Y משתנים מקריים המוגדרים על אותו מרחב הסתברות כך ש X מקבל הערכים $x_1, x_2, \dots$ ו Y מקבל את הערכים $y_1, y_2, \dots$. פונקצית ההסתברות של המשתנה המקרי הדו-מימדי (X, Y) מסומנת ב $P_{X,Y}(x_i, y_j)$, ומוגדרת כך:

$$P_{X,Y}(x_i, y_j) = P(X = x_i, Y = y_j)$$

לכל i ולכל j פונקציה זו מקיימת את התכונות הבאות:

א. $P_{X,Y}(x_i, y_j) \geq 0$ לכל i ולכל j .

ב. $\sum_{i,j} P_{X,Y}(x_i, y_j) = 1$.

ג. $P((X, Y) \in A) = \sum_{(x_i, y_j) \in A} P_{X,Y}(x_i, y_j)$ - באמצעות ציור או הטבלה.

דוגמא

מבצעים ניסוי דו-שלבי. בשלב הראשון מטילים מטבע סימטרי שעל צדדיו רשומים המספרים 0,1. בשלב השני מטילים קובייה סימטרית אם בשלב הראשון הופיע 0, אחרת מטילים שוב את המטבע. מתבוננים בזוג משתנה מקריים X תוצאת השלב הראשון ו Y תוצאת השלב השני. נמצא את פונקצית ההסתברות $P_{X,Y}$ וכן את ההסתברות של הקבוצה $P(X^2 + Y^2 < 9)$. נבנה את טבלת הערכים:

$x \backslash y$	0	1	2	3	4	5	6
0	0	1/12	1/12	1/12	1/12	1/12	1/12
1	1/4	1/4	0	0	0	0	0

$X: 0,1$, $Y = 0,1,2,3,4,5,6$

$$P(X = 0, Y = 1) = P(X = 0)P(Y = 1|X = 0) = \frac{1}{2} * \frac{1}{6} = \frac{1}{12}$$

$$P(X = 1, Y = 1) = P(X = 1)P(Y = 1|X = 1) = \frac{1}{2} * \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$$

נחשב את ההסתברות של $P(X^2 + Y^2 < 9)$, בשתי דרכים: ויזואלית: נצייר במישור את המעגל $X^2 + Y^2 = 9$, נבדוק אילו מהנקודות שלהן הסתברות חיובית נמצאות בתוך המעגל, ונסכם את ההסתברויות של נקודות אלו.

באמצעות הטבלה: נסכם את ההסתברויות של התאים בטבלה שעבורם $X^2 + Y^2 < 9$. אז:

$$P(X^2 + Y^2 < 9) = \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4}$$

בעזרת הטבלה אפשר לחשב ביתר קלות הסתברויות נוספות:

$$P(X = 0) = \frac{1}{2} + \dots + \frac{1}{2} = \frac{6}{12} = \frac{1}{2}$$

$$P(X = 1) = \frac{1}{4} + \frac{1}{4} = \frac{1}{2}$$

$$P(Y = 1) = \frac{1}{12} + \frac{1}{4} = \frac{1+3}{12} = \frac{4}{12} = \frac{1}{3}$$

אפשר להרחיב את הטבלה ולקבל זאת:

$x \backslash y$	0	1	2	3	4	5	6	P_x
0	0	1/12	1/12	1/12	1/12	1/12	1/12	1/2
1	1/4	1/4	0	0	0	0	0	1/2
P_Y	1/4	1/3	1/12	1/12	1/12	1/12	1/12	1

הסתברויות שוליות

יהא (X, Y) משתנה מקרי דו-מימדי המקבל ערכים (x_i, y_j) עם פונקציית הסתברות דו-מימדית $P_{X,Y}(x_i, y_j)$. פונקציית ההסתברות השולית של X מסומנת ב P_X ומוגדרת לכל ערך x_i באופן הבא:

$$P_X(x_i) = P(X = x_i) = \sum_j P_{X,Y}(x_i, y_j)$$

באופן דומה פונקציית ההסתברות השולית של Y מסומנת ב P_Y ומוגדרת כך:

$$P_Y(y_j) = P(Y = y_j) = \sum_i P_{X,Y}(x_i, y_j)$$

P_X ו P_Y הן פונקציות ההסתברות של המשתנים המקריים X, Y החד מימדים בהתאמה והן מקיימות את תכונות פונקציות ההסתברות:

א. $P_X(x_i) \geq 0$ ו $P_Y(y_j) \geq 0$ לכל i ו j

ב. $\sum_i P_X(x_i) = 1$ ו $\sum_j P_Y(y_j) = 1$.

דוגמה

מטילים שתי קוביות סימטריות. משתנה מקרי X הוא תוצאת ההטלה הראשונה, ומשתנה מקרי Y הוא הערך המוחלט של הפרש התוצאות בין ההטלות. X מקבל את הערכים $0, 1, 2, \dots, 6$ ו Y מקבל את הערכים $0, \dots, 5$. נמצא את $P_X, P_Y, P_{X,Y}$. נבנה את טבלת הערכים המשותפת:

$x \setminus y$	0	1	2	3	4	5	P_X
1	1/36	1/36	1/36	1/36	1/36	1/36	1
2	1/36	2/36	1/36	1/36	1/36	0	1
3	1/36	2/36	2/36	1/36	0	0	1
4	1/36	2/36	2/36	1/36	0	0	1
5	1/36	2/36	1/36	1/36	1/36	0	1
6	1/36	1/36	1/36	1/36	1/36	1/36	1
P_Y	6/36	10/36	8/36	6/36	4/36	2/36	1

בהינתן פונקציית ההסתברות המשותפת $P_{X,Y}$ נקבעות ההסתברויות השוליות P_X, P_Y .

שאלה

באילו תנאים, בהינתן ההסתברויות השוליות P_X, P_Y נקבעת $P_{X,Y}$? כאשר המשתנים המקריים בלתי-תלויים

משתנים מקרים בלתי-תלויים

הגדרה

יהיו X, Y משתנים מקריים בלתי-תלויים בעלי התפלגות משותפת $P_{X,Y}(x_i, y_j)$. אומרים כי X ו- Y בלתי תלויים אם לכל i, j מתקיים $P_{X,Y} = P_X(x_i)P_Y(y_j)$

דוגמא

$X \setminus Y$	y_1	y_2	P_X
x_1	pq	$p(1 - q)$	
x_2	$(1 - p)q$	$(p - 1)(q - 1)$	p
P_Y	q	$q - 1$	1

בדיקת אי-תלות של משתנים מקריים

כדי לבדוק ש- X ו- Y בלתי תלויים, יש לבדוק כי $P_{X,Y}(x_i, y_j) = P_X(x_i)P_Y(y_j)$ בכל תא (i, j) בטבלה. כדי לראות שמשתנים מקריים הם תלויים, מספיק להיווכח בכך בתא בודד בטבלה, למשל 0.